



آشنایی با شیعه پژوهان ادموندهایز

نعیمه خراسانی^۱

چکیده

ادموند هایز، محقق فوق دکترای دانشگاه لیدن است. مطالعات و پژوهش‌های وی بیشتر درباره تاریخ آغازین اسلام، به‌ویژه تاریخ شیعی، با تمرکز بر تلاقی تحولات فکری و پویایی‌های اجتماعی و سیاسی می‌باشد. وی همچنین به سیاست‌های مالی در تاریخ آغازین اسلام پرداخته و درآمدهای شرعی اسلامی همچون غنیمت، فیه، خراج، خمس، انفال، صدقه و زکات را بررسی نموده و تداخل و ارتباط این اصطلاحات با یکدیگر را مطالعه و تحلیل کرده است. او با بررسی منابع اولیه عربی و فارسی در تلاش است تا چگونگی تشکیل ایده‌ها و باورها توسط نهادهای اجتماعی را درک کند. شاخصه روشی هایز، خوانش احادیث و منابع شیعی در پرتو شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی احادیث و منابع است. وی معتقد است که برای درک آموزه‌های شیعه، باید آنها را در فرایندی تاریخی بررسی کرد که بیانگر سیر تحولات ایجاد شده در این آموزه‌هاست. کتاب عوامل امام غائب: تشکیل تشیع دوازده امامی که در دانشگاه کمبریج به چاپ رسیده است، جدیدترین اثر نگارش یافته توسط ادموند هایز در حوزه مطالعات شیعه می‌باشد که با رویکرد بافتگرایی تاریخی نوشته شده است.

کلیدواژه‌ها: ادموند هایز، شیعه پژوه، مطالعات شیعی، تحولات فکری، سیاست‌های مالی شیعه

۱. پژوهشگر و دانش‌آموخته شیعه شناسی، دانشگاه قم. Naeemehkhorasani@gmail.com



ادموند هایز،^۱ محقق فوق دکترای «دانشگاه لیدن» است. او دکترای خود را با درجه ممتاز از گروه زبان‌ها و تمدن‌های خاور نزدیک در دانشگاه شیکاگو، در ژوئن سال ۲۰۱۵ م. اخذ کرد. مطالعات و پژوهش‌های وی بیشتر درباره تاریخ آغازین اسلام، به ویژه تاریخ شیعی و با تمرکز بر تلاقی تحولات فکری و پویایی‌های اجتماعی و سیاسی است. او همچنین به پژوهش درباره پویایی گروه، قومیت و جنسیت علاقه‌مند است.



روش هایز در مطالعات شیعی اش، تطبیقی است؛ به عنوان نمونه، در بررسی تکفیرنامه‌های شیعیان، متون و منابع شیعی را با شیوه‌های تکفیر در جوامع یهودی، مسیحی، زرتشتی و مسلمان تطبیق می‌دهد. وی همچنین به سیاست‌های مالی در تاریخ آغازین اسلام پرداخته و درآمدهای شرعی اسلامی همچون غنیمت، فیه، خراج، خمس، انفال، صدقه و زکات را بررسی و تحلیل می‌کند و تداخل و ارتباط این اصطلاحات با یکدیگر را مطالعه و تحلیل می‌نماید. او با بررسی منابع اولیه عربی و فارسی می‌کوشد تا کارکرد نهادهای اجتماعی در چگونگی ایجاد ایده‌ها و باورها بررسی کند.

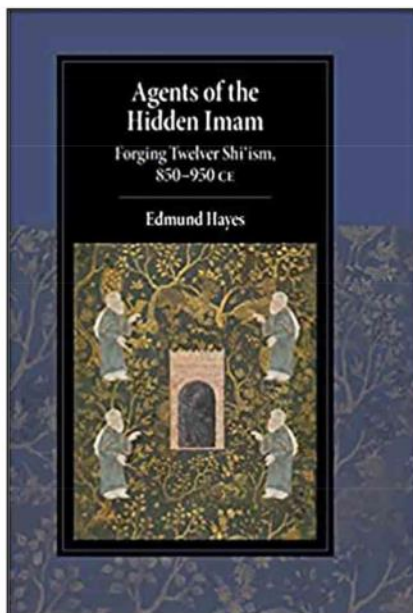
ادموند آثار متعددی در حوزه مطالعات شیعی دارد که برخی از مهم‌ترین آنها عبارتند از:

• عوامل امام غائب: تشکیل تشیع دوازده امامی؛ ۸۵۰ - ۹۵۰ م. انتشارات دانشگاه

کمبریج، ۲۰۲۲ م.^۲

1. Edmund Hayes

2. Agents of the Hidden Imam: Forging Twelver Shi'ism, 850-950 CE (Cambridge Studies in Islamic Civilization), Cambridge University Press; New edition (February 17, 2022)

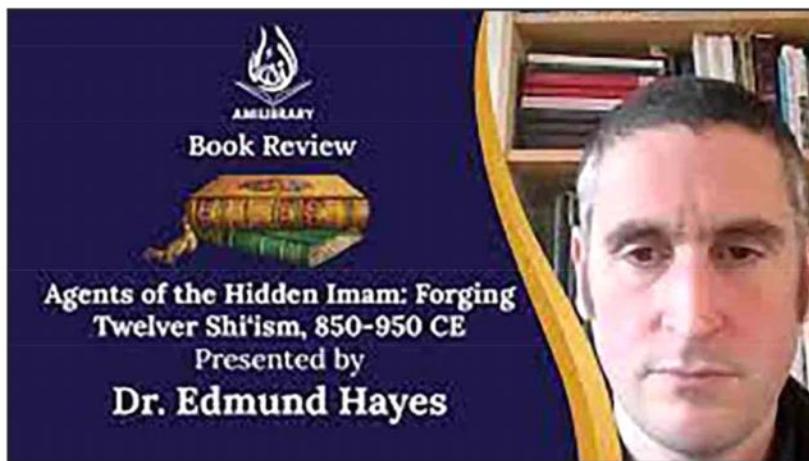


کتاب عوامل امام غائب: تشکیل تشیع دوازده امامی که در فوریه ۲۰۲۲ در دانشگاه کمبریج به چاپ رسیده است، جدیدترین اثر نگارش یافته توسط ادmond هایز است. این اثر از یک مقدمه، شش فصل و یک نتیجه تشکیل شده است. ادmond هایز در کتابش مطرح می‌کند که با شهادت امام یازدهم در سال ۸۷۴ م. جامعه شیعی از هم گسیخته می‌شود و توسط کارگزاران سازمان وکالت امام یازدهم که ادعا می‌کردند با امام دوازدهم پنهانی در ارتباط هستند، اداره و سازماندهی می‌شود. این آغاز تشیع دوازده امامی بود. ادmond هایز رویکرد جدیدی برای کاوش در تشیع اولیه

ارائه می‌کند و از تاریخ اعتقادی فراتر می‌رود تا تحلیلی از فرایندهای سیاسی-اجتماعی منتهی به تشریح غیبت امام دوازدهم ارائه کند. هاین نشان می‌دهد که کارگزاران (وکلا) چگونه با بازتولید نشانه‌های ظاهری امامت از جمله پروتکل‌های جانشینی، نامه‌ها و خمس اقتدار خود را تثبیت کردند. چهار نفر از این کارگزاران در نهایت به عنوان «نایب» (نواب اربعه) معرفی شدند. او با تشریح روایات غیبت نشان می‌دهد که چگونه در میان مدعیان متعدد، جایگاه سازمانی وکلا به آنها اجازه می‌دهد در غیاب امام، یک مرجعیت شبه امامی را مطرح سازند.

فصل‌های این کتاب عبارتند از:

۱. قیام نایبان در عصر آخرین امام (۸۳۰ - ۸۷۴ م)؛
۲. بحران پیش از بحران: جدال میان مدعیان امامت و نایبان امام؛
۳. بحران! مادر، برادر، کنیز و سیاست وراثت؛
۴. کارگزاران ناحیه در دوران سردرگمی؛
۵. پیدایش نماینده: به پاخیزی ابوجعفر العمری؛
۶. صعود و سقوط! ابن روح، شلمقانی و صعود و سقوط کارگزاری (نمایندگی).



موشق آساتریان، استاد «دانشگاه کلگری»، این کتاب را پژوهشی دانسته است که به بررسی دوره‌ای مهم و درعین حال ناشناخته در تاریخ شیعه امامیه اشاره می‌کند. وی بر این باور است که هایز در کتابش، روایتی تاریخی و قانع‌کننده را از یک پرونده دشوار و پراکنده تولید کرده است. آساتریان با توجه به شیوه ارائه هایز از آموزه مهدویت و نیابت در دوران غیبت، به این نکته توجه ویژه‌ای کرده است که برای درک تاریخ اعتقادی، باید به مسائل اجتماعی و سیاسی نیز توجه کرد؛ زیرا بدون توجه به بافت اجتماعی و سیاسی آموزه‌ها، نمی‌توان آن‌ها را درک کرد. رابرت گلیو^۱ نیز این کتاب را پژوهشی بدیع در نوع خود دانسته است که رابطه امام و جامعه از نظر ساختارها و شبکه‌های نهادی و نه صرفاً به عنوان آموزه‌ای اعتقادی را مورد توجه قرار می‌دهد. گلیو این کار را اولین پژوهشی دانسته است که بدین صورت به تحولات تاریخ نخستین شیعه پرداخته و آنها را با ساختارهای سیاسی، نهادهای مذهبی و اعمال مؤمنان اولیه امامی درآمیخته است.

• عقل، باطنی‌گرایی و مرجعیت در اسلام شیعی؛ ویرایش رودریگو آدام و ادموند هایز^۲

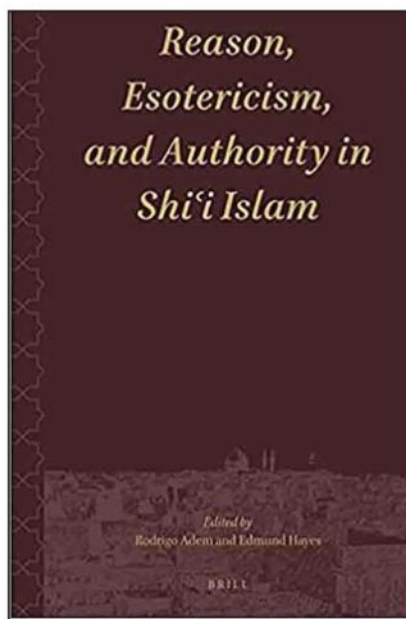
1. Mushegh Asatryan, University of Calgary

2. Robert Gleave, University of Exeter

3. Reason, esotericism, and authority in Shi'i Islam /edited by Rodrigo Adem, Edmund Hayes; Leiden; Boston: Brill, [2021]



کتاب عقل، باطنی‌گرایی و مرجعیت در اسلام شیعی به مطالعه انتقادی مرجعیت تفسیری، اعتقادی و سیاسی در اسلام شیعی پرداخته است. این کتاب با تأکید بر این موضوع که دوگانگی‌های عقل و باطن‌گرایی در مطالعات اسلامی، تفکر شیعی را غالباً به حاشیه برده یا درک آن را مختل کرده است، با هدف تقویت چارچوب‌های دقیق‌تر برای تفسیر شیوه‌های گوناگون عقلانیت و باطنی‌گرایی در تشیع اثناعشری و اسماعیلی و ارزش‌های اجتماعی - معرفتی آن‌ها در گفتمان مسلمانان، به این موضوع اشاره کرده است.



این کتاب از یک مقدمه و هفت فصل به شرح زیر تشکیل شده است:

مقدمه: استفاده و سوء استفاده از عقل و باطن‌گرایی در مطالعات اسلامی، رودریگو آدم و ادموند هایز؛^۱

فصل اول: اسماعیلیه اولیه و دروازه‌های مرجعیت دینی: تبارشناسی اسرار الهی تشیع باطنی اولیه، رودریگو آدم؛^۲

فصل دوم: امامی که ممکن است بوده باشد: جعفر «کذاب» بین رئالیسم سیاسی و ایدئالیسم باطنی، ادموند هایز؛^۳

فصل سوم: شرح دعا: حدیث و باطنی‌گرایی در علل الشرائع شیخ صدوق (رح)، جرج وارنر؛^۴

1. Introduction: The use and abuse of reason and esotericism in Islamic studies / Rodrigo Adem and Edmund Hayes
2. Early Ismailism and the gates of religious authority: genealogizing the theophanic secrets of early esoteric Shi'ism / Rodrigo Adem
3. The imam who might have been: Ja'far "the liar" between political realism and esoterist Idealism / Edmund Hayes
4. Explaining prayer: hadith and esotericism in al-Shaykh al-Ṣadūq's 'Ilal al-Sharā'i' / George Warner



فصل چهارم: آموزه تأویل در متون اسماعیلیان فاطمی، پول واکر؛^۱

فصل پنجم: اصول تفسیر نمادین فاطمی (تأویل): تحلیلی براساس مجالس مؤیدیه مؤید الشیرازی (متوفای ۴۷۰ق / ۱۰۷۸م)، طاهره قطب‌الدین؛^۲

فصل ششم: اسلام شیعی باطنی در مکتب متأخر حله: ولایت و آخرالزمان در الحسن بن سلیمان حلی (متوفای پس از ۱۳۹۹ق) و رجب البورسی (متوفای حدود ۱۴۱۱ق)، سجاد رضوی؛^۳

فصل هفتم: عرفان صوفی و تشیع اصولی: مرجعیت عملی در تصوف شیعی مدرن ایران، الساندرو کانسیان.^۴

• نهادهای امامت شیعی: به سوی تاریخ اجتماعی تشیع امامیه اولیه^۵

موشق آساتریان اخیراً استفاده از واژه «جامعه» به عنوان چارچوبی برای درک تشیع اولیه را نقد کرده است. هاینز در این مقاله سعی دارد که برخلاف آساتریان، جامعه را چارچوبی معرفی کند که دقیقاً پایه‌ای برای رویکرد جامعه‌شناختی مناسب تشیع امامی اولیه است. وی بر این باور است که شیعه امامی اغلب جامعه‌ای اعتقادی تلقی شده است و اگر جامعه امامی اولیه را از دریچه نهادهای اجتماعی آن با محوریت حضور وحدت بخش امام درک کنیم، بهتری توانیم انسجام جامعه و چگونگی تعیین حدود آن را توضیح دهیم.

• زکات و انسان: فرقه‌گرایی مالی در بیانات فقهی امامان شیعه^۶

این مقاله گزاره‌های حدیثی امامیه در مورد پرداخت شرعی زکات / صدقه را به عنوان

1. The doctrine of Ta'wīl in Fatimid Ismaili texts / Paul Walker
2. Principles of Fatimid symbolic interpretation (Ta'wīl): an analysis based on the Majālis Mu'ayyadiyah of al-Mu'ayyad al-Shīrāzī (d. 470/1078) / Tahera Qutbuddin.
3. Esoteric Shi'i Islam in the later School of al-Ḥilla; Walāya and apocalypticism in al-Ḥasan b. Sulaymān al-Ḥillī (d. after 1399) and Rajab al-Bursī (d. c. 1411) / Sajjad Rizvi.
4. Sufi mysticism and Uṣūlī Shi'ism: practical authority in modern Iranian Shi'i Sufism / Alessandro Cancian.
5. "The Institutions of Imamate: Towards a Social History of Early Imami Shi'ism", *Al-Masāq: Journal of the Medieval Mediterranean*.
6. "Alms and the Man: Finance and Resistance in the Legal Statements of the Shi'i Imams," *Journal of Arabic and Islamic Studies* 17 (2017): 280-298.



راهی برای ردیابی تبلور مرزهای جمعی بررسی می‌کند. هایز در این مقاله چنین استدلال می‌کند که امامان شیعه به‌ویژه امام باقر(ع)، در یک گفتمان رایج مسلمانان در مورد پرداخت زکات، جای می‌گیرند. با این حال، احادیث امام صادق(ع) به سمت مواضع فقهی شیعی که در دوره غیبت به‌وضوح متمایز شده است، حرکت می‌کند. بنابراین، اظهارات امامیه در مورد زکات را نه باید با مواضع سنی و نه با صورت‌بندی‌های کلاسیک شیعیان دوازده‌امامی یکسان دانست؛ بلکه باید پاسخی پویا به شرایط حال توسعه تلقی شود. هایز در این مقاله همچنین رهنمودهایی را برای توسعه روشی در استفاده از احادیث امامیه برای ردیابی عقاید اولیه شیعی و تحولات تاریخی آن پیشنهاد کرده است.

همچنین ائمه به‌مثابه بازیگران اقتصادی: تشیع اولیه امامی به‌مثابه «اقتصاد مقدس» در اقتصاد اسلامی اولیه؛^۱ سفرنامه‌های درهم‌تنیده: حج و زیارت امامان شیعه^۲ و بین‌اجرا و تشریح: نامه درخواست خمس امام محمدجواد، سال ۲۲۰ ق / ۸۳۵ م^۳ از دیگر آثار شیعی هایز به‌شمار می‌روند.

او همچنین در کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی متعددی موضوعات و مباحث شیعی را تدریس و ارائه کرده است که از آن جمله می‌توان به «تشیع و خلافت: قدرت، طهارت و اعتراض» در دانشگاه توینگن،^۴ «درآمدی بر اسلام شیعی (برای دانشجویان کارشناسی ارشد)»،^۵ «حدیث شیعه: مجموعه‌ها و روش‌ها» در دانشگاه لایدن،^۶ «مرجعیت عملی امامان شیعه و نمایندگان آن‌ها»^۷ و «عقل و باطنی‌گرایی»^۸ در دانشگاه

1. "The Imams as Economic Actors: Early Imami Shi'ism as a "Sacred Economy," in *The Early Islamic Economy, 750-1050*, edited by Fanny Bessard and Hugh Kennedy, Oxford: Oxford University Press.
2. "Intwined Itineraries: The Hajj and the Ziyāra to the Shi'i Imams," in *Hajj and the Arts of the Pilgrimage* edited by Nasser D. Khalili, Qaisra Khan, Nahla Nassar and Venetia Porter.
3. "Between Implementation and Legislation: the Shi'i Imam Muḥammad al-Jawād's Khums Demand Letter of 220 AH/ 835 CE", *Islamic Law and Society*.
4. *Shi'ism and the Caliphate: Power, Purity and Protest*; University of Tübingen.
5. *An Introduction to Shi'ite Islam*; University of Chicago.
6. *Shi'i Hadith: Corpora and Methodologies*, Leiden University.
7. *Shi'i Studies Symposium, "The Practical Authority of the Imams and their Representatives,"* University of Chicago.
8. *Shi'i Studies Symposium, "Reason and Esotericism in Shi'ism,"* University of Chicago.



شیکاگو اشاره کرد. «کارگزاران امام غائب بین اسطوره و تاریخ»^۱ در دانشگاه کمبریج، «الهیات شیعه» در دانشگاه توپینگن^۲ و «امام به عنوان بازیگران اقتصادی» در سواز لندن^۳ دیگر موضوعاتی است که هایز پیرامون آن‌ها در کنفرانس‌ها و سمینارها ارائه داشته است.

جمع‌بندی

همان‌گونه که در بررسی سابقه علمی و پژوهشی ادموند هایز مشخص شد، توجه اصلی وی در بیشتر آثارش بر مباحث مالی شیعه همچون خمس و زکات و شکل‌گیری جامعه شیعه در فرایند تحولات فقهی و آموزه‌ای شیعی است. شاخصه روشی هایز نیز خوانش احادیث و منابع شیعی در پرتو شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی احادیث و منابع است. وی بر این باور است که برای درک آموزه‌های شیعه باید آنها را در فرایندی تاریخی بررسی کرد که بیانگر سیر تحولات ایجاد شده در این آموزه‌هاست. به عنوان مثال، وی زکات را در دوره‌های گوناگون بررسی کرده و با تحلیل آن در زمان امام باقر و امام صادق (عهما) سعی در نمایان ساختن سیر تحولات این آموزه فقهی و شرعی داشته است.

او همچنین در بررسی دوره غیبت صغرا، مواجهه شیعیان با این امر جدید را بررسی کرده است سعی بر آن داشته تا با شناخت شرایط و بافت زمان غیبت، تفسیر جدیدی را از این آموزه ارائه دهد. این رویکرد و روش تاریخی که می‌توان از آن به رویکرد بافت‌گرا نیز یاد کرد، درک معارف و آموزه‌های شیعه را در پرتو فهم شرایط و بافت آن آموزه‌ها دانسته و بدین سان، آموزه‌ها را سیال و پویا معرفی می‌کند که بسته به شرایط دچار تحول و دگرگونی شده‌اند.

در بررسی اجمالی این دیدگاه، باید به این نکته توجه کرد که امامان شیعه بی‌شک در مواجهه با جوامع و گروه‌های گوناگون و همچنین موقعیت‌های مختلف، شرایط آن زمان

1. "Agents of the Hidden Imam between Myth and History", Cambridge University, Department of Middle Eastern Studies Public Talks Series.
2. "Shi'i Theology", Zentrum für Islamische Theologie, Tübingen University.
3. "The Imams as Economic Actors," Leverhulme International Network, SOAS, London.



و سطح جامعه را در نظر داشته و پویایی فقه شیعه و توجه عالمان و مفسران شیعه به شأن نزولها و قرائن حالی و مقالی در احادیث، خود نشانگر این واقعیت است؛ اما نباید از این حقیقت غافل شد که مطابق دیدگاه اصیل شیعه، منبع اصلی این آموزه‌ها امامانی هستند که علم لدنی داشته و با سرچشمه علم الهی مستقیماً و یا به واسطه پدرانشان ارتباط دارند؛ از این رو، یکی از اشکالات مطرح در چنین رویکردی، نادیده انگاشتن این اعتقاد است. به عبارت دیگر، تفاوت فقه شیعه با سایر مناسک و آموزه‌های آیینی در چنین واقعیتی نهفته است و بدین خاطر است که مواجهه شیعیان با احادیث نبوی و امامان در کنار قرآن به عنوان تقلین و منابع اسلام، با مواجهه خاورشناسان و حدیث پژوهان غربی با این منابع متفاوت است. در اینجا صرفاً به صورت اجمالی نگاهی به این رویکرد و فرصت‌ها و آسیب‌های پیش‌روی آن شد و امید است که محققان حوزوی و دانشگاهی به صورت تفصیلی و با مطالعات موردی این رویکرد و آثار این شیعه پژوه معاصر را بررسی کنند.

